

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

37

Muzeum Krakowa

Kraków 2019

Recenzenci zeszytu 37 / Reviewers of Volume 37

Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński), Anna Bednarek (Muzeum Krakowa), Małgorzata Perdeus-Białek (Menedżerowie Jutra MOFFIN; Uniwersytet Jagielloński), Katarzyna Biecuszek (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie), Marcin Biernat (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie), Czesław Brzoza (Uniwersytet Jagielloński), Katarzyna Bury (Muzeum Krakowa), Eugeniusz Duda (Muzeum Krakowa), Joanna Gellner (Muzeum Krakowa), Grażyna Kubica-Heller (Uniwersytet Jagielloński), Zofia Kaszowska (Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie), Dawid Keller (Muzeum Śląskie), Iwona Kęder (Muzeum Narodowe w Krakowie), Kamila Kłudkiewicz (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), Waldemar Komorowski (Muzeum Narodowe w Krakowie), Tomasz Koziół (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Anna Kwiatek (Muzeum Krakowa), Elżbieta Lang (Muzeum Krakowa), Dorota Łuczak (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), Katarzyna Maniak (Uniwersytet Jagielloński), Adam Mazur (Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu), Konrad Meus (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Ewa Orlińska-Mianowska (Muzeum Narodowe w Warszawie), Marianna Michałowska (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), Wanda Mossakowska (Stowarzyszenie Historyków Fotografii), Mateusz Niemiec (Muzeum Krakowa), Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Piotr Nowak (Politechnika Wrocławska), Zenon Piech (Uniwersytet Jagielloński), Daria Pilch (Muzeum Krakowa), Michał Pręgowski (Politechnika Warszawska), Andrzej Rybicki (Muzeum Fotografii w Krakowie), Jacek Salwiński (Muzeum Krakowa), Beata Biedrońska-Słota (Muzeum Narodowe w Krakowie), Dorota Majkowska-Szajer (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Wojciech Walanus (Uniwersytet Jagielloński), Marek Więcek (Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie), Michał Wiśniewski (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

Adiustacja / Copy editing: Anna Biedrzycka

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Maria Piechaczek-Borkowska

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations: Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Narodowa (BN), Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (IHS UAM), Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (IHS UJ), Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka, Muzeum Etnograficzne w Krakowie (MEK), Muzeum Fotografii w Krakowie (MuFo), Muzeum Krakowa (MK), Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Sztuki w Łodzi, Narodowe Archiwum Stanów Zjednoczonych w College Park; archiwa prywatne / private archives Jacka Szmuca, Bogdana Zimowskiego, Grzegorza Zygiera; oraz / and Katarzyna Bury, Elżbieta Firlet, Marcin Gulis, Oskar Hanusek, Uta Hanusek, Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Joanna Kunert, Anna Kwiatek, Andrzej Malik, Dorota Marta, Łukasz Michałak, Karina Niedzielska, Anna Olchawska, Daria Pilch, Daniel Podosek, Tomasz Sadko, Piotr Stefański, Henryk Świątek, Monika Topolska

ISSN 0137-3129

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków, 2019

Wydawca / Publisher:

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków
www.mhk.pl

www.mhk.pl/krzysztofor

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja papierowa / The periodical originally comes out in paper

Printed in Poland

Nakład: 500 egz. / An edition of 500 copies

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

Druk / Print: Drukarnia Legra

Redaktor / Editor:

Michał Niezabitowski

współpraca przy zeszytcie 37 / collaboration on volume 37:

Ewa Gaczoł

Rada Naukowa / Scientific Council

Zdzisław Noga – przewodniczący / President (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Antoni Bartosz (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Péter Farbaky (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry), Jacek Gądecki (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Jacek Górski (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Krasny (Uniwersytet Jagielloński), Anna Niedźwiedz (Uniwersytet Jagielloński), Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie), Volker Rodekamp (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, RFN)

Komitet Redakcyjny / Editorial Committee

Marcin Baran, Monika Bednarek, Anna Biedrzycka (sekretarz / secretary), Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Zdzisław Noga, Waław Passowicz, Jacek Salwiński, Joanna Strzyżewska, Andrzej Szoka, Maria Zientara

Album fotografii członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego ze zbiorów Muzeum Krakowa

Informacje o autorze: dr, historyk, adiunkt MK, Celestat, oddział Muzeum Krakowa, <https://orcid.org/0000-0002-3214-0003>

Information about the author: PhD, historian, Associate Curator at the Museum of Kraków, Celestat, a branch of the Museum of Kraków, <https://orcid.org/0000-0002-3214-0003>

Abstrakt: Album fotografii członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego (TSK) z drugiej połowy XIX wieku (nr inw. MHK-240/BrK/1-58) jest niewątpliwie jednym z najbardziej interesujących muzealiów w kolekcji krakowskiego Bractwa Kurkowego. Dostarcza wielu informacji o takich zagadnieniach, jak historia XIX-wiecznego TSK, jego organizacja oraz struktura, a ponadto dzieje fotografii i zakładów fotograficznych w Krakowie oraz Wiedniu, Peszcie, Lwowie i Paryżu.

Zbiór fotografii zawiera wizerunki 57 przedstawicieli Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego, którzy czynnie działali w organizacji od lat trzydziestych do lat siedemdziesiątych XIX wieku. Forma ujęć to popularne w owym czasie *carte de visite*, które zapoczątkował paryski fotograf André-Adolphe-Eugène Disdéri. Fotografia jego autorstwa także znalazła się w albumie – przedstawia Wincentego Wolffa, bankiera, senatora, członka Rządu Narodowego w 1848 roku, przewodniczącego Kongregacji Kupieckiej w Krakowie, wiceprezesa Towarzystwa Dobroczyńności, członka Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego oraz wieloletniego prezesa Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego. Wolff jest reprezentantem najprężniej działających członków TSK. W albumie znalazły się także fotografie mniej wpływowych towarzyszy strzeleckich, którzy nie pełnili wyższych funkcji w organizacji. Należą do nich m.in. Jan Kanty Knowiakowski, właściciel cukierni, Michał Borowski, urzędnik, czy Henryk Czerny, właściciel składu węgla. Ich ujęcia wykonał wybitny krakowski fotograf Ignacy Krieger w swoim atelier na rogu Rynku Głównego 42 i ulicy św. Jana 1. Spośród innych właścicieli krakowskich atelier fotograficznych można wymienić Walerego Rzewuskiego, który wykonał 30 ujęć znajdujących się w albumie, Szymona Balicera i Awita Szuberta (po trzy fotografie) oraz Adolfa

Hübnera i Ignacego Mażka (po dwa ujęcia). Zagranicznych fotografów, których zdjęcia znalazły się w omawianym zbiorze, reprezentują: György Klösz z Pesztu, Teodor Szajnok i Ignacy Stahl z Lwowa, Emil Rabending, Karol Jagemann i atelier Kundegraber & Lichtenstern z Wiednia, a także wspomniany już André-Adolphe-Eugène Disdéri z Paryża.

Fotografie znajdujące się w albumie Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego prezentują przekrój mieszczaństwa krakowskiego – działaczy, handlowców, kupców czy hotelarzy krakowskich; są oni niewątpliwie grupą społeczną, która miała wpływ na kondycję miasta w omawianym czasie. Podobnie zakłady fotograficzne ukazują stan krakowskiej fotografii od lat trzydziestych do lat siedemdziesiątych XIX wieku.

The Photo Album of the Members of Kraków's Marksmen's Confraternity in the Holdings of the Museum of Kraków

Abstract: The photo album of the members of Kraków's Marksmen's Confraternity from the second half of the 19th century (inv. no. MHK-240/BrK/1-58) is certainly one of the most interesting musealia in the collection of the Kraków Fowler Brotherhood. It is a valuable source of information on the history of the Confraternity in the 19th century, its internal organization and structure, as well as history of photography and photographic studios in Kraków, Vienna, Pest, Lwów, and Paris.

The group of photographs contains the images of 57 representatives of Kraków's Marksmen's Confraternity who were actively engaged in the organization's activity from the 1830s until the 1870s. The format of the photographs is that of *carte de visite* which was very popular at the time, and had been introduced by a Paris photographer André Adolphe Eugène Disdéri. The album even features a photograph produced by Disdéri himself – the portrait of Wincenty Wolff, banker, senator, member of the National Government in 1848, chairman of the Kraków Merchants' Congregation, deputy-chairman of the Charity Society, member of the Archbrotherhood of Mercy and the Bank of Piety, as well as president of Kraków's Marksmen's Confraternity of many

years' standing. Wolff was one of the most energetic members of the Confraternity, however, the album also contains the photographs of his less influential shooting comrades who did not hold any top positions in the organization. Among such moderate members we will find e.g. Jan Kanty Knowiakowski, the owner of a confectioner's shop, Michał Borowski, an office worker, and Henryk Czerny, the owner of a coal yard. All three had their photographs taken by the outstanding Kraków photographer Ignacy Krieger in his studio at the corner of 42 Main Market Square and 1 St John's Street. Among other proprietors of Kraków photo ateliers represented here we should mention: Walery Rzewuski who is the author of 30 portraits in the album; Szymon Balicer and Awit Szubert (each of them contributing three photographs); as well as Adolf Hübner and Ignacy Mażek (each being the author of two images). Foreign photographers whose works can be found in the discussed group are represented by: György Klösz of Pest, Teodor Szajnok and Ignacy Stahl of Lwów, Emil Rabending, Karol Jagemann and the Kundgraber & Lichtenstern atelier from Vienna, as well as the aforementioned André Adolphe Eugène Disdéri from Paris.

The photographs gathered in the album of Kraków's Marksmen's Confraternity represent a wide range of figures which make up the cross section of the class of Kraków's activists, tradesmen, merchants and hoteliers – undoubtedly the social class that had great impact on the condition of the city in the discussed period. By analogy, the photographic studios reflect the condition of Kraków photography from the 1830s until the 1870s.

Słowa kluczowe: Kraków w XIX wieku, mieszczaństwo krakowskie w XIX wieku, Bractwo Kurkowe, Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie, historia fotografii, fotografia krakowska w XIX wieku, fotografia polska w XIX wieku, fotografia europejska w XIX wieku, *carte de visite*

¹ Dalej zamiennie z TSK. Na potrzeby artykułu przyjęto numerację fotografii odpowiadającą ostatniej cyfrze numeru inwentarzowego.

² Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie (dalej cyt. TSK), sygn. TSK 87, s. 26 (Inwentarz z 6 maja 1860 r.) oraz s. 35 (Inwentarz z października 1864 r.); sygn. TSK 13, s. 9–10 (obowiązki cylera). TSK na posiedzeniu 20 maja 1838 r. powołało dodatkowo Komitet Murgrabiów w sześciuosobowym składzie, którego obowiązki polegały m.in. na weryfikacji i kontroli stanu posiadania Towarzystwa na podstawie inwentarzy, czuwaniu nad porządkiem w strzelnicy i innych budynkach w ogrodzie oraz kontrolowaniu osób „nieprzyzwoicie ubranych”, aby nie wchodziły do strzelnicy. Urzędników tych określano również burgrabiami. ANK, TSK, sygn. TSK 11 (Instrukcja dla PP Murgrabiów).

³ ANK, TSK, sygn. TSK 102, s. 4–15 (księga rachunkowa); sygn. TSK 41, s. 163–542 (protokoły posiedzeń z lat 1860–1862, brak akt za lata 1863 i 1864).

⁴ Ibidem, sygn. TSK 57, s. 131 (akta Towarzystwa Strzeleckiego z 1862 r.),

⁵ Ibidem, sygn. TSK 88, s. 10–11 (Inwentarz z 1 marca 1884 r.).

Keywords: Kraków in the 19th century, Kraków bourgeoisie in the 19th century, the Fowler Brotherhood, Kraków's Marksmen's Confraternity, history of photography, 19th-century Kraków photography, Polish photography in the 19th century, European photography in the 19th century, *carte de visite*

Pochodzenie, charakterystyka zewnętrzna

Album fotografii Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego (nr inw. MHK-240/BrK/1-58)¹ to jeden z najcenniejszych artefaktów spośród niemal tysiąca pamiątek wchodzących w skład kolekcji Krakowskiego Bractwa Kurkowego. Zawiera 57 fotografii członków czynnych i honorowych TSK, którzy wstąpili do organizacji pomiędzy 1831 a 1866 rokiem, udzielając się w Towarzystwie w latach sześćdziesiątych lub siedemdziesiątych XIX wieku, kiedy wykonano fotografie. Album stanowi bogate źródło informacji o historii TSK we wspomnianym okresie, a szczególnie badań nad jego składem osobowym i przekrojem społecznym samych członków.

Zbiór fotografii w posiadaniu TSK znalazł się po 6 maja 1860 a przed październikiem 1864 roku. Wynika to z porównania inwentarzy rzeczy ruchomych przechowywanych w Celestacie, oddziale Muzeum Krakowa. W pierwszym inwentarzu albumu nie odnotowano, natomiast późniejszy, z 1864 roku, uwzględnia zbiór zdjęć – wówczas z 40 fotografiami. Opiekę nad albumem sprawował cyler – osoba, która pełniła pieczę nad inwentarzem ruchomym strzelnicy w siedzibie Towarzystwa oraz nad wszystkimi zabudowaniami w parku Strzeleckim². Księgi rachunkowe z lat 1860–1864 nie zawierają informacji o wysokości środków przeznaczonych na zakup albumu – skłania to do wniosku, że trafił on do TSK drogą daru, który jednak nie został odnotowany w dokumentach³. Być może darczyńcą był Ferdynand Baumgarten, właściciel księgarni przy Rynku Głównym 37, członek Towarzystwa Strzeleckiego i król kurkowy w 1852 roku, z którego sklepu organizacja często korzystała⁴.

W 1884 roku album liczył już 58 fotografii, co wynika z kolejnego inwentarza, i był przechowywany w dużej, dębowej szafie umieszczonej w garderobie w budynku TSK. Oprócz albumu znajdowały się tam również akty nadania Bractwu Kurkowemu przywilejów królewskich, księgi rachunkowe, protokoły posiedzeń rady Towarzystwa oraz inne istotne dokumenty i archiwalia⁵. Okoliczności dodania fotografii do albumu w okresie 1864–1884 pozostają nieznanne. Zapewne zainteresowani członkowie dodawali do niego fotografie wykonane na potrzeby prywatne bądź (w kilku przypadkach) w stroju brackim i ze srebrnym kurem.

Do wybuchu I wojny światowej album pozostawał w siedzibie TSK. W trakcie wielkiej wojny trafił do Wiednia – zapewne wraz z najcenniejszymi pamiątkami – za pośrednictwem transportu zorganizowanego przez Bank Krajowy 13 września 1914 roku, gdzie zdeponowano go w skarbcu Państwowej Kasy Oszczędności. Innym hipotetycznym miejscem, do którego mógł zostać przeniesiony

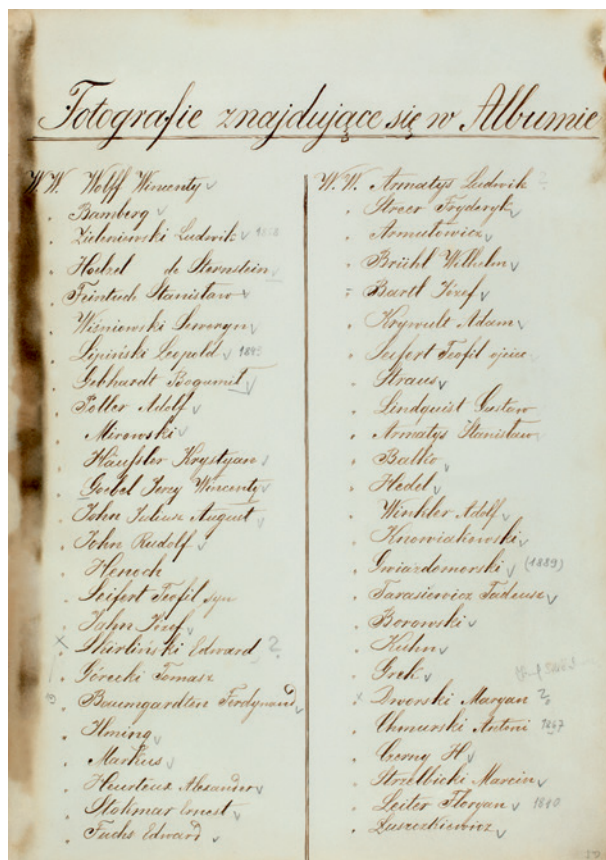

Album fotografii członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego; nr inw. 240-BrK/1-58

w tym okresie, był sklep meblowy przy ulicy Wiślniej w Krakowie, należący do członka TSK Franciszka Rayala. Ukryto tam również kolekcję portretów królów kurkowych⁶. Z kolei tuż przed agresją Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku album mógł zostać ukryty wraz z resztą brackich precjozów w zabudowaniach klasztoru Franciszkanów krakowskich bądź – co bardziej prawdopodobne – w celu zabezpieczenia znalazł się w jednym z prywatnych mieszkań członka TSK, z dużym prawdopodobieństwem brata kurkowego Juliana Kudasiewicza⁷. Do Muzeum Krakowa trafił w marcu 1952 roku drogą przekazu z Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie ze wszystkimi pamiątkami Bractwa o wartości historycznej i (według karty inwentarzowej albumu sporządzonej 20 listopada 1965 roku) pierwotnie otrzymał numer MHK-124/BrK w obrębie kolekcji⁸.

Zabezpieczony oprawą z grubej na 3 mm brązowej skóry, album mierzy łącznie 27 cm wysokości, 20,5 cm szerokości oraz od 6 do około 6,6 cm grubości (część węższa przy grzbiecie). Skórzana okładka z przodu i tyłu została ozdobiona wytłoczonymi obramieniami, składającymi się z dwóch równoległych linii w odstępnie 4 mm. Wszystkie cztery naroża oprawy zaopatrzone w mosiężne okucia w kształcie trójkąta o wymiarach 4,5 cm, 4,5 cm i 6,5 cm z wygrawerowanym wewnątrz motywem kwiatowym. Na okładce frontalnej przymocowano dodatkowo mosiężne zapięcia o wymiarach 4 cm wysokości oraz 3,3 cm szerokości, które również zdobi wygrawerowany motyw kwiatowy. Klamry do zamykania albumu o wysokości 5 cm i szerokości 2,2 cm przytwierdzono zawiasami do mosiężnych blaszek osadzonych na tylnej części okładki – ich forma jest analogiczna do zapięć. Oprawa posiada także cztery metalowe guzy – po dwa na okładce u góry i u dołu przy grzbiecie.

Wewnątrz albumu znajduje się 25 grubych na 2 mm kart tekturowych o wymiarach 24 cm wysokości i 19,5 cm szerokości. Każda z nich posiada po cztery wycięcia na fotografii o wymiarach 5,3 cm szerokości oraz 9,1 cm wysokości. Są one przystosowane do umieszczenia w nich fotografii typu *carte de visite* o standardowych wymiarach 6 cm szerokości oraz około 9 cm wysokości. Fotografie znajdują się

Spis fotografii; nr inw. MHK-240/BrK/58

na pierwszych 15 tekturkach – wszystkie bez wyjątku to odbitki na papierze albuminowym. Ich stan jest dobry, gdyż przeszły gruntowne odświeżenie w Pracowni Konserwacji Fotografii Muzeum Krakowa w 2019 roku. Tekturki są odseparowane od oprawy kartami o podobnych wymiarach. Dodatkowo na karcie tylnej zamieszczono spis pierwszych 50 osób znajdujących się na portretach.

Album fotografii trafił do kolekcji Muzeum w stanie niekompletnym. Na tylnej części oprawy pośrodku widoczne jest miejsce, w którym pierwotnie przytwierdzono ozdobę w formie okrągłego medalionu o średnicy 4,5 cm. Podobnie w części frontalnej brakowało dekoracji o kształcie owalu z dwiema osiami symetrii o wymiarach 9,5 cm wysokości i 12 cm szerokości. We wnętrzu albumu z kolei – w porównaniu do stanu z 1884 roku – brakuje jednej fotografii (w spisie na ostatniej karcie wymienionej pod nr. 17 – obecnie więc album liczy 57 portretów). Zdjęcie przedstawiało Edwarda Skirlińskiego, kupca przyjętego w szeregi TSK 22 października 1862 roku, który w latach 1864–1866 pełnił funkcję murgrabiego⁹. Na innej fotografii (nr 43), według informacji na odwrociu,

⁶ Lichończak-Nurek Grażyna: *Krakowskie Bractwo Kurkowe dla niepodległości*. Kraków 2008, s. 76–77.

⁷ Wroński Tadeusz: *Krakowskie Towarzystwo Strzeleckie Bractwo Kurkowe*. Kraków 1984, s. 13, zob. przyp. 10.

⁸ *Ibidem*, s. 15.

⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 70 (Księga członków 1832–1876).

przedstawiony jest dr Józef Schönborn zamiast widniejącego w spisie na końcu albumu Mariana Dworskiego.

O ile okrągły medalion z tylnej oprawy oraz dwie wspomniane fotografie pozostają zaginione, o tyle owalna ozdoba z frontu oprawy została przekazana do Muzeum Krakowa w listopadzie 1966 roku drogą daru od Wiktorii Kudasiewicz z Krakowa (według karty inw. nr księgi nabywania 228/66)¹⁰. Jest to mosiężny medalion z wygrawerowanym kurem o rozpiętych skrzydłach, z zamkniętą koroną na łbie oraz przytwierdzonym do szyi łańcuchem. Stojącego na podstawie kura oplata wieniec dębowo-laurowy. Wizerunek z mosiężnego medalionu wyraźnie nawiązuje do miedziorytu przedstawiającego kura autorstwa Michała Stachowicza z 1821 roku i niewątpliwie był nim inspirowany. Ujęcie to znajduje się w zbiorach Muzeum Krakowa w obrębie kolekcji VIII (nr inw. MHK-760/VIII)¹¹. Po przekazaniu mosiężny medalion trafił do kolekcji Bractwa Kurkowego pod numerem inw. MHK-204/Br, następnie otrzymał numer MHK-228/BrK, a po decyzji o połączeniu go z albumem oba artefakty oznaczono numerem MHK-240/BrK, pod którym widnieje do dnia dzisiejszego.

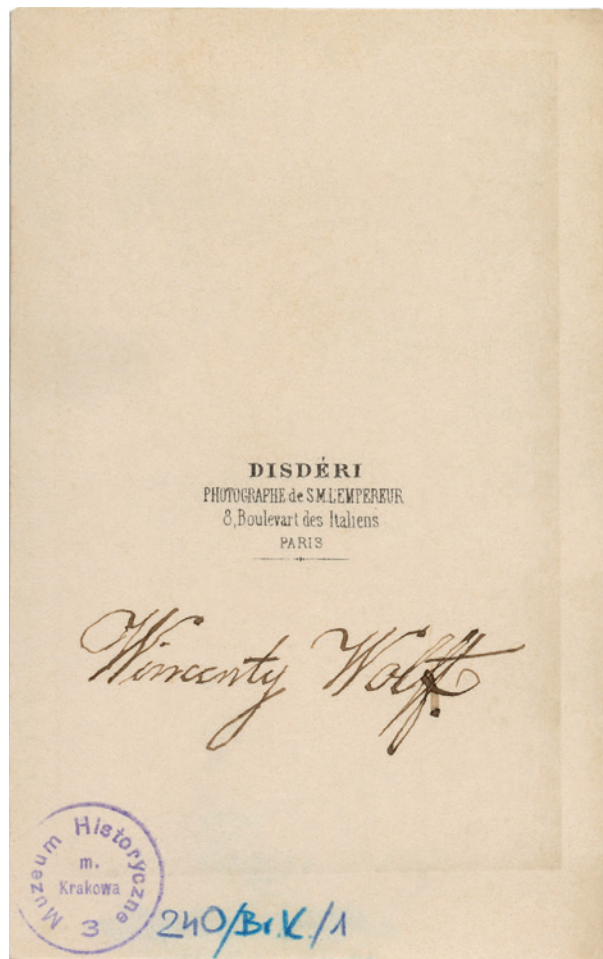
Same zdjęcia (prywatne bądź związane z pełnionymi funkcjami w Towarzystwie) wykonano w 15 różnych zakładach fotograficznych w Krakowie, Paryżu, Wiedniu, Lwowie oraz Peszcie. Zdecydowanie najwięcej fotografii (30) pochodzi z krakowskiego atelier Walerego Rzewuskiego. Cztery zdjęcia wykonano w pracowni Ignacego Kriegera, po trzy u Szymona Balicera i Awita Szuberta, a po dwa w krakowskich zakładach Adolfa Hübnera i Ignacego Mażka. Również dwie fotografie pochodzą z Pesztu – ich autorem jest György Klösz. Wykonawcami pojedynczych zdjęć byli natomiast fotografowie: Józef Zajączkowski i Ignacy Maliszewski z Krakowa oraz Teodor Szajnok i Ignacy Stahl z Lwowa, Emil Rabending, Karol Jagemann i atelier Kundgraber & Lichtenstern z Wiednia, a także André-Adolphe-Eugène Disdéri z Paryża.

¹⁰ Wiktorii Kudasiewicz była rodzinie związana z Julianem Kudasiewiczem, członkiem TSK od grudnia 1935 r. Zapewne we wrześniu 1939 r., gdy pamiątki Bractwa ukryto w zabudowaniach klasztoru Franciszkanów krakowskich oraz prywatnych mieszkaniach osób należących do Towarzystwa, album znalazł się w posiadaniu tej rodziny. Po wojnie Julian Kudasiewicz zwrócił album TSK, natomiast oderwany i zawieruszony medalion został przekazany w późniejszym terminie przez Wiktorię Kudasiewicz. Informacje o Julianie Kudasiewicz: ANK, TSK, sygn. TSK 30, s. 208 (Księga skladek członków TSK od 1931 r.).

¹¹ Innym wizerunkiem kura znajdującym się w zbiorach Muzeum Krakowa jest litografia Leona Dembowskiego z 1847 r. (nr inw. MHK-461/VIII/1). Przedstawienie kura na tej grafice – choć zbliżone – w wielu szczegółach różni się od tego z mosiężnej plakiety.

¹² Klösz, Georg [online]. Hessian Biography [dostęp 12 maja 2019]. Dostępny w internecie: <https://www.lagis-hessen.de/en/subjects/rsrec/sn/bio/register/personentry/%25E2%2580%259Ekloesz%2Bgyoergy%25E2%2580%259C>.

¹³ Lichończak-Nurek Grażyna: *Krakowskie Bractwo Kurkowe...*, s. 23–26.

Winieta zakładu André-Adolphe'a-Eugène'a Disdériego

Spośród wymienionych warto zwrócić uwagę na fotografa Györgyego Klösza z Pesztu. Urodził się w Darmstadt w Niemczech w 1844 roku jako Johann Justus Georg Kloess. Studiował farmację, chemię i fotografię. Początkowo pracował w zakładzie fotograficznym Hermanna Heida w Wiedniu, a od 1867 roku prowadził z nim jedyne w tym czasie atelier fotograficzne w Budapeszcie. Był jednym z pionierów fotografii na Węgrzech¹². Dwa zdjęcia jego autorstwa w albumie (numery 56 i 57) przedstawiają Madziarów (Károly Kimnach i Ferenč Erczhengyi), którzy czynnie działali w organizacji strzeleckiej w stolicy Węgier i byli zapewne gośćmi bądź członkami honorowymi TSK. Są przykładem żywych kontaktów obu organizacji. Być może historia wspólnych relacji sięgała roku 1807, kiedy to Wojciech Bartyński, kupiec krakowski i starszy – jeszcze staropolskiego – Bractwa Kurkowego, wywiózł do swoich posiadłości na terenie Węgier najcenniejsze obiekty oraz klejnoty Szkoły Strzeleckiej (w tym srebrnego kura podarowanego w 1565 roku przez krakowski magistrat), ratując je przed konfiskatą władz zaborczych po tym, jak 14 sierpnia 1794 roku spłonęła pierwotna siedziba Bractwa za bramą Mikołajską. Datę wywiezienia klejnotów przez Bartyńskiego uznaje się za ostateczny kres dawnego Bractwa Kurkowego w Krakowie¹³.

Innym fotografem, który zasługuje na szczególną uwagę, jest André-Adolphe-Eugène Disdéri. Wymyślił on i opatentował 27 listopada 1854 roku niezwykle popularną w drugiej

połowie XIX w. formę zdjęć typu wizytowego – *carte de visite*. Przedstawiały one modela w pozycji stojącej, zazwyczaj na tle zasłony, specjalnego tła z widokiem oraz kolumn bądź mebli (np. foteli). Format ten wykorzystywano na wielką skalę szczególnie od 1859 roku, gdy w zakładzie Disdériego w ten sposób sportretowano Napoleona III Bonaparte¹⁴.

Na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku w paryskim atelier do zdjęcia pozował krakowianin, Wincenty Wolff (fotografia nr 1), bankier, senator, członek Rządu Narodowego w 1848 roku, przewodniczący Kongregacji Kupieckiej, wiceprezes Towarzystwa Dobroczynności, członek Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego oraz wieloletni prezes Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego. Do organizacji został przyjęty jeszcze przed powołaniem do życia TSK. Nastąpiło to w lipcu 1831 roku, kiedy doszło do spotkania grupy 18 filantropów skupionych w stowarzyszeniu o nazwie Amatorzy Strzelnictwa, którzy oprócz działalności dobroczynnej dążyli także do oficjalnego reaktywowania Bractwa Kurkowego pod nazwą Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie. Wincenty Wolff, dysponujący okazałymi środkami pieniężnymi oraz szerokimi wpływami, niewątpliwie odegrał w tym przedsięwzięciu istotną rolę, zostając jednym z ojców założycieli TSK. Nowa organizacja strzelecka (do 1837 roku z siedzibą w pałacu łobzowskim¹⁵) została ostatecznie powołana do życia reskrytem Wysokiego Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa z 31 maja 1833 roku, zatwierdzającym statut organizacji¹⁶.

Wśród rodzimych fotografów zdecydowanie wyróżnia się Walery Rzewuski, który jest autorem 30 ujęć. Swoją pierwszą pracownię otworzył przy ulicy Grodzkiej w 1860 roku, wykonując początkowo zdjęcia plenerowe. W listopadzie 1861 roku wynajął na sześć lat lokal przy ulicy Kopernika 29 – „naprzeciw Zakładu Klinicznego”, gdzie urządził swoją pracownię i w styczniu 1862 roku rozpoczął działalność¹⁷. Z tego atelier pochodzi 19 zdjęć z albumu TSK (numery 3, 4, 6, 9, 10, 12–14, 16–17, 24, 25, 27, 30–33, 35, 39). Interesująco pod względem historycznym przedstawia się m.in. fotografia nr 16 Teofila Seiferta jun., syna zasłużonego dla Towarzystwa Teofila Seiferta, kupca, przyjętego do stowarzyszenia na posiedzeniu 7 maja 1837 roku, gdy zapadła decyzja o zakupie nowej siedziby dla TSK w parku przy ulicy Lubicz¹⁸. Warto zwrócić również uwagę na zdjęcie nr 3, przedstawiające Ludwika Zieleniewskiego, króla kurkowego w 1857 roku oraz prezesa organizacji w latach 1873–1875, właściciela Fabryki Narzędzi Gospodarczo-Rolniczych i Machin Przemysłowych, czy fotografię nr 9, ukazującą Adolfa Pollera, króla kurkowego z 1869 roku,

właściciela hotelu Pod Żółtą Kotwicą (ul. Szpitalna 30). Do interesujących pod kątem historii reaktywowanego Bractwa Kurkowego należy też zdjęcie wizytowe nr 32, portretujące Gustawa Lindquista, pochodzącego ze Szwecji malarza cechowego i lakiernika, etatowego malarza TSK oraz króla kurkowego w 1863 roku i marszałka w latach 1855–1856 i 1859–1860.

Walery Rzewuski jesienią 1867 roku przeprowadził się do nowego budynku przy ulicy Podwałe 27b (obecnie ul. Westerplatte) i tam kontynuował swoją działalność. Z tego zakładu w albumie TSK znalazło się 11 fotografii (numery 13, 18, 28, 29, 38, 46, 47, 52–55), wśród których najciekawsze przedstawiają Juliusza Augusta Johna (nr 13), kupca, kuratora zboru ewangelickiego, wiceprezesa Izby Handlowej i Przemysłowej, właściciela browaru przy ulicy Lubicz, wiceprezesa TSK w latach 1871–1873 oraz prezesa w 1876 roku, Józefa Bartla (nr 28), przyjętego do organizacji jeszcze w 1831 roku, króla kurkowego w 1859 roku, Marcina Strzelbickiego (nr 46), notariusza, króla kurkowego w 1858 roku, czy hrabiego Franciszka Łubińskiego (nr 55), marszałka TSK w 1863 roku.

Kilka fotografii członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego wykonał wybitny krakowski fotograf Ignacy Krieger w swoim atelier na rogu Rynku Głównego 42 i ulicy św. Jana 1. Są to zdjęcia m.in. Jana Kantego Knowiakowskiego (nr 37), właściciela cukierni, Michała Borowskiego (nr 40), urzędnika, oraz Henryka Czernego (nr 45), właściciela składu węgla.

Wszystkie fotografie z notkami biograficznymi oraz autorami zdjęć zostały opisane w zestawieniu poniżej. Jak zaznaczono, numeracja w katalogu odpowiada numerom inwentarzowym w obrębie kolekcji w formie skróconej (fotografia nr 1 = MHK-240/BrK/1). Informacje biograficzne pochodzą w większości z Księgi członków z lat 1832–1876, przechowywanej w Archiwum Narodowym w Krakowie (sygn. TSK 20). Osoby występujące na fotografiach identyfikowano na podstawie adnotacji na winietach.

¹⁴ *Encyclopedia of nineteenth-century photography*. Ed. John Hannavy. Vol. 1. New York 2007, pp. 8–9, 21, 99, tu więcej informacji na temat *carte de visite*.

¹⁵ Pałac łobzowski znajduje się pomiędzy obecnymi ulicami Kazimierza Wielkiego, Podchorążych oraz Bartosza Głowackiego.

¹⁶ Dubiecki Marian: *Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie. Monografia historyczna*. Kraków 1902, s. 104–105, 109; Lichończak-Nurek Grażyna: *Krakowskie Bractwo Kurkowe...*, s. 29 (tu błędna data wydania reskryptu – 1831); *Statut Towarzystwa Strzeleckiego*

Krakowskiego. Kraków 1833, s. 2.

¹⁷ Mossakowska Wanda: *Walery Rzewuski (1837–1888) fotograf. Studium warsztatu i twórczości*. Wrocław 1981, s. 12–15.

¹⁸ ANK, sygn. TSK 32, s. 164–165 (Księga I obrad Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego od 1831 r.). Po zaprojektowaniu i wybudowaniu przez Tomasza Majewskiego i Franciszka Lanciego siedziby w parku w stylu neogotyku angielskiego TSK korzystało z niej do 1846 r., gdy po klęsce powstania krakowskiego budynek zajęło wojsko austriackie. Siedzibę odzyskano w 1851 r.

Katalog fotografii¹⁹

Wszystkie noty katalogowe powstały według schematu:
liczba porządkowa
nota biograficzna
działalność w TSK (data przyjęcia, pełnione funkcje,
data rezygnacji z członkostwa)
autor (zakład fotograficzny), miejscowość, adres
datowanie fotografii.

1.

Wincenty Wolff (1796–1873)²⁰, bankier, senator, członek Rządu Narodowego w 1848 roku, przewodniczący Kongregacji Kupieckiej, wiceprezes Towarzystwa Dobroczynności, członek Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego

¹⁹ Źródła dodatkowych wiadomości, które pochodzą z innych opracowań bądź archiwaliów, odnotowano w przypisach. Z kolei datacja fotografii w większości przypadków pochodzi z opracowania: Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiot krakowskich zakładów fotograficznych w zbiorach Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie*. Kraków 2018. Wymiary wszystkich fotografii wahają się w przedziale 9–10,5 × 6 cm.

²⁰ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 27; karta inw. MHK-84/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

W TSK od 29 lipca 1831, prezes 1834–1836, 1847, 1861–1870, marszałek 1856, radca 1853, 1856–1857

André-Adolphe-Eugène Disdéri / S.M. l'Empereur, Paryż, 8 Boulevard des Italiens
ok. 1860–1863²¹

2.

Joseph Freiherr von Bamberg (zm. 1871)²², generał wojsk c.k. komenderujący w Krakowie do maja 1865

W TSK od 23 marca 1865, nadanie dyplomu 5 maja 1865 – członek honorowy, uzasadnienie: „Aby dać godny wyraz uczuciom swoim nieograniczonego poważania dla odjeżdżającego stąd po wieloletniej działalności jenerała, tyle o dobro miasta zasłużonego”

Carl von Jagemann, Wiedeń, Stadt am Hof 320
ok. 1860–1863²³

²¹ Na podstawie porównania z innymi fotografiami autora i rekwizytów na nich występujących. *History of Art: History of Photography: André-Adolphe-Eugène Disdéri (1819–1889). The Richie children, 1862* [online]. [dostęp 2 września 2019]. Dostępny w internecie: <https://pl.pinterest.com/pin/347903139960941684/>.

²² ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 21 (informacje o przyjęciu); sygn. TSK 101, s. 15 (informacje o kosztach dyplomu i ogłoszenia w prasie); „Czas” 1865, nr 100, z 2 maja, s. 3.

²³ Na podstawie formy winioty umieszczonej na rewersie.

3.

Ludwik Zieleniewski²⁴, założyciel fabryki maszyn rolniczych i narzędzi, założyciel Towarzystwa Zjednoczonych Rękodzielników Krakowskich, starszy cechu kowali, radca miejski

W TSK od 6 maja 1855, król kurkowy 1857, prezes 1873–1875, wiceprezes 1862–1863, 1869, 1870, 1872, marszałek 1868, 1874, murgrabia 1857, radca 1856, 1860–1861, 1864–1868

Walery Rzewuski²⁵, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

4.

Ludwik Hoelzel (Helcel) (zm. 1872)²⁶, bankier

W TSK od 26 czerwca 1852, wiceprezes 1854, 1865–1868, radca 1853, 1860

Walery Rzewuski²⁷, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

5.

Stanisław Feintuch (Szarski)²⁸, kupiec, właściciel sklepu kolonialnego w kamienicy Szarej (obecnie Rynek Główny 7)
W TSK od 6 maja 1860

Emil Rabending, Wiedeń, Leopoldstadt 18, Hotel National
1860–1869 (?)

6.

Seweryn Wiśniowski (zm. 1868)²⁹, komisarz obwodu mogińskiego, radca miejski, więzień polityczny w latach 1846–1848

W TSK od 2 czerwca 1861, król kurkowy 1862, sekretarz 1862–1868

Walery Rzewuski³⁰, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

7.

Leopold Lipiński (zm. 1868)³¹, były oficer ułanów, właściciel zajazdu Pod Miastem Dreznem (Hotel Drezdeński, kamienica Margrabska, Rynek Główny 47), radca miejski, członek Towarzystwa Dobroczynności i Arcybractwa Miłosierdzia

W TSK od 14 czerwca 1840, król kurkowy 1843, wiceprezes 1851, 1859, 1861, 1867, marszałek 1840, 1842,

²⁴ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 59; karta inw. MHK-18/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

²⁵ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz tłoczonej pieczętki na awersie.

²⁶ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 58.

²⁷ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 204–205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

²⁸ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 63. Nazwisko zmienił po zakupie kamienicy Szarej.

²⁹ Ibidem, s. 65; karta inw. MHK-23/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

³⁰ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz tłoczonej pieczętki na awersie.

³¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 51; karta inw. MHK-10/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

1858, 1860, murgrabia 1842–1846, radca 1842–1846, 1852, 1854, 1858, 1860, 1862–1863, 1865–1866

Ignacy Mażek³², Kraków, ul. św. Jana 7 / pałac Wielopolskich
1860–1863

8.

Bogumił Gebhardt (zm. 1878)³³, właściciel składu węgla, członek Towarzystwa Dobroczynności

W TSK od 25 czerwca 1851, król kurkowy 1861, kasjer 1852–1864

Adolf Hübner³⁴, Kraków, ul. Grodzka 77
1863

9.

Adolf Poller³⁵, właściciel hotelu Pod Żółtą Kotwicą (ul. Szpitalna 30), członek Towarzystwa Dobroczynności, Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego

W TSK od 5 czerwca 1859, król kurkowy 1869, murgrabia 1861–1863

Walery Rzewuski³⁶, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

10.

Teodor Mirowski³⁷, blacharz, właściciel domu przy ul. Grodzkiej 34, radca miejski, członek Towarzystwa Dobroczynności, członek Izby Handlowej i Przemysłowej

W TSK od 17 czerwca 1857, król kurkowy 1860, radca 1862–1865

Walery Rzewuski³⁸, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

11.

Krystian Häusler (Heisler) (zm. 1867)³⁹, fabrykant instrumentów muzycznych, rusznikarz

W TSK od 19 maja 1844, król kurkowy 1866, marszałek 1844, 1856, burgrabia 1852–1856, radca 1852–1853, 1859–1860, 1863–1865, 1867

Szymon Balicer⁴⁰, Kraków, ul. Grodzka 80–81
1865–1867

12.

Jerzy Wincenty Goebel⁴¹, kupiec

W TSK od 7 czerwca 1861

Walery Rzewuski⁴², Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

13.

Juliusz August John (zm. 1886)⁴³, kupiec, właściciel browaru Lubicz, kurator zboru ewangelickiego, wiceprezes Izby Handlowej i Przemysłowej, dyrektor filii Banku Naro-

³² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 325.

³³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 55; karta inw. MHK-22/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

³⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 74, 324, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

³⁵ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 55; karta inw. MHK-30/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

³⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz tłoczonej pieczętki na awersie.

³⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 60; karta inw. MHK-21/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

³⁸ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz tłoczonej pieczętki na awersie.

³⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 54; karta inw. MHK-27/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek). W literaturze występuje także jako Christian, zob. Ostafin Barbara: *Häusslerowie. Dzieje rodziny krakowskich lutników*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2005, z. 23, s. 79–86.

⁴⁰ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 35, 324, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz daty śmierci.

⁴¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 35; *Polski słownik biograficzny*: Goebel Jerzy Wincenty. Hasło oprac. Stanisław Pańków. T. 8. Wrocław 1960, s. 196.

⁴² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz tłoczonej pieczętki na awersie.

⁴³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 37; „Czas” 1886, nr 57, z 11 marca, s. 2; nr 59, z 13 marca, s. 2.

dowego, członek rady nadzorczej Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń, kawaler Orderu Franciszka Józefa

W TSK od 8 czerwca 1834 do śmierci, prezes 1876, wiceprezes 1871–1873, radca 1854–1859, 1861–1865, 1868–1870, gospodarz strzelnicy 1857

Walery Rzewuski⁴⁴, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

14.

Rudolf John⁴⁵, właściciel browaru Lubicz
W TSK od 7 czerwca 1861, król 1875, marszałek 1863, murgrabia 1861–1868, radca 1873–1876
Walery Rzewuski⁴⁶, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

15.

Józef Henoch⁴⁷, urzędnik sądowy
W TSK od 3 maja 1863
Teodor Szajnok⁴⁸, Lwów, ul. Pojezuicka 174 2/4
1860–1868

16.

Teofil Seifert jun. (zm. 1866)⁴⁹, kupiec, syn Teofila Seiferta
W TSK od 22 września 1863
Walery Rzewuski⁵⁰, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

17.

Józef Jahn⁵¹, kupiec
W TSK od 2 czerwca 1861
Walery Rzewuski⁵², Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

18.

Tomasz Górecki⁵³, kupiec
W TSK od 12 maja 1861
Walery Rzewuski⁵⁴, Kraków, ul. Podwale 27b
1868–1870

19.

Ferdynand Baumgardten⁵⁵, właściciel księgarni przy Rynku Głównym 37, biegły sądowy w zakresie druku i handlu książkami, członek Izby Handlowej i Przemysłowej, radny miejski, członek Towarzystwa Dobroczynności
W TSK od 2 sierpnia 1857, król kurkowy 1852, marszałek 1857, kontroler kasy 1865–1872, radca 1852, 1854, 1858–1861, 1863–1864, 1870
Szymon Balicer⁵⁶, Kraków, ul. Grodzka 80–81
lata sześćdziesiąte XIX w.

⁴⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie oraz tłoczony pieczętki na awersie.

⁴⁵ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 66.

⁴⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 204–205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁴⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 71.

⁴⁸ Żakowicz Aleksander: *Fotografia galicyjska do roku 1918. Fotografowie Galicji, Tatr oraz Księstwa Cieszyńskiego. Zestawienie nazw zakładów i nazwisk fotografów do roku 1918*. Częstochowa 2008, s. 125.

⁴⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 43.

⁵⁰ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 204–205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety

umieszczonej na rewersie.

⁵¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 64.

⁵² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 204–205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁵³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 64.

⁵⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 208–210, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁵⁵ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 54; karta inw. MHK-14/BrK; MHK-126/BrK – laska marszałka Bractwa Kurkowego w Krakowie (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

⁵⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 31, 324, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

20.

Wilhelm Ilming⁵⁷, kupiec, właściciel piekarni, członek Towarzystwa Dobroczynności i Arcybractwa Miłosierdzia
W TSK od 28 września 1862, król kurkowy 1874
Józef Zajączkowski⁵⁸, Kraków, ul. Józefa, Hotel Narodowy 1864

21.

Ferdynand Markus⁵⁹, blacharz
W TSK od 1858
Adolf Hübner⁶⁰, Austro-Węgry, Brünn, Altfröhlicher Gasse 238
lata siedemdziesiąte XIX w. (?)

22.

Aleksander Heurteux⁶¹, właściciel hotelu Victoria i restauracji Pod Białą Różą przy ul. św. Anny, radca miejski

W TSK od 11 sierpnia 1862

Awit Szubert⁶², Kraków, ul. Krupnicza 17
1867–1873

23.

Ernest Stockmar⁶³, właściciel apteki Pod Złotym Słoniem przy ul. Grodzkiej, kurator krakowskiej gminy ewangelickiej, członek Towarzystwa Dobroczynności i Arcybractwa Miłosierdzia, członek Izby Handlowej i Przemysłowej
W TSK od 14 czerwca 1854, król kurkowy 1864, radca 1865, 1867–1868, 1870–1876
Szymon Balicer⁶⁴, Kraków, ul. Grodzka 80–81
lata siedemdziesiąte XIX w.

24.

Edward Fuchs⁶⁵, właściciel kamienicy Pod Jaszczurami, handlarz win i korzeni
W TSK od 1868 r. (na podstawie: TSK 24, Księga składek Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego 1868–1877, s. 5, po raz pierwszy składkę wpłacił w 1868 r.), marszałek 1869, 1871
Walery Rzewuski⁶⁶, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

25.

Fryderyk Streer⁶⁷, rządca dóbr Wola
W TSK od 9 czerwca 1864
Walery Rzewuski⁶⁸, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

26.

Jan Armółowicz⁶⁹, właściciel rzeźni, dyrektor Banku Gospodarstwa Krajowego
W TSK od 28 września 1862, król kurkowy 1909, marszałek 1906
Ignacy Stahl⁷⁰, Lwów, Ringplatz 164/165
lata sześćdziesiąte XIX w.

27.

Wilhelm Brühl⁷¹, urzędnik banku
W TSK od 6 czerwca 1858, sekretarz 1861, radca

⁵⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 70; karta inw. MHK-32/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

⁵⁸ Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska w latach 1840–1914*. Kraków Dawniej i Dziś, t. 20. Kraków 1978, s. 139.

⁵⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 61.

⁶⁰ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 324. Hübner, który w Krakowie zakład prowadził przy ul. Grodzkiej 77, ok. 1870 r. założył filię w Brnie.

⁶¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 68; karta inw. MHK-97/BrK – tarcza „Concordia” – dar Aleksandra Heurteux dla TSK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

⁶² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 286, 327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁶³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 59; karta inw. MHK-25/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

⁶⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*,

s. 31, 324, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁶⁵ Katalog kartkowy członków TSK w oddziale Celestat Muzeum Krakowa; MHK-126/BrK – laska marszałka Bractwa Kurkowego w Krakowie.

⁶⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁶⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 53.

⁶⁸ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁶⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 69; sygn. TSK 29, s. 386, po raz ostatni składkę zapłacił w 1930 r. jako emerytowany dyrektor banku.

⁷⁰ Żakowicz Aleksander: *Fotografia galicyjska...*, s. 120.

⁷¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 61.

1864–1865, rezygnacja 1872

Walery Rzewuski⁷², Kraków, ul. Kopernika 29
lipiec 1867

28.

Józef Bartł (zm. 1868)⁷³, kupiec, właściciel handlu komisowego, przedstawiciel na Kraków Towarzystwa Ubezpieczeń z Triestu Assicurazioni Generali, członek Krakowskiego Towarzystwa Ubezpieczeń Florianka, członek Kongregacji Kupieckiej, członek Wydziału Miejskiego, członek Izby Handlowej i Przemysłowej

W TSK od 29 lipca 1831, po rezygnacji w 1839 ponownie w 1846, król kurkowy 1859, marszałek 1855, 1858, murgrabia 1852–1854, 1856, 1858–1860, radca 1846, 1851–1853, 1855–1859, 1861–1868

Walery Rzewuski⁷⁴, Kraków, ul. Podwale 27b
przed 1868

29.

Adam Krywult⁷⁵, właściciel handlu win i artykułów kolonialnych Pod Aniołem Stróżem przy Rynku Głównym 26, członek Towarzystwa Dobroczynności i Arcybractwa Miłosierdzia

W TSK od 6 czerwca 1858, król kurkowy 1870, marszałek 1867, kasjer 1865–1876, kontroler kasy 1860–1864, radca 1863

Walery Rzewuski⁷⁶, Kraków, ul. Podwale 27b
odbitka z lat 1868–1870 z negatywu z 1863

30.

Teofil Apolinary Seifert (zm. 1880)⁷⁷, kupiec
W TSK od 22 września 1863
Walery Rzewuski⁷⁸, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

31.

Józef Straus⁷⁹, inżynier
W TSK od 13 czerwca 1865 do 31 grudnia 1871
Walery Rzewuski⁸⁰, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

32.

Gustaw Lindquist (zm. 1868)⁸¹, z pochodzenia Szwed, malarz cechowy i lakiernik, właściciel domu przy ul. Grodzkiej 29, członek gminy ewangelickiej krakowskiej

⁷² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁷³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 30; karta inw. MHK-20/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

⁷⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 208–209, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁷⁵ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 61; karta inw. MHK-31/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

⁷⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 326–327, datacja na podstawie notatki na rewersie.

⁷⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 72.

⁷⁸ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁷⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 72.

⁸⁰ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁸¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 55; karta inw. MHK-24/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

W TSK od 12 lipca 1851, król kurkowy 1863, marszałek 1855–1856, 1859–1860, murgrabia 1852–1855, 1857–1863, radca 1866–1867

Walery Rzewuski⁸², Kraków, ul. Kopernika 29
1863

33.

Stanisław Armatys⁸³, kuśnierz

W TSK od 11 czerwca 1855, radca 1861

Walery Rzewuski⁸⁴, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

34.

Antoni Balko⁸⁵, adwokat

W TSK od 2 maja 1857, marszałek 1857

Ignacy Mażek⁸⁶, Kraków, pałac Wielopolskich
1860–1863

35.

Józef Hödel (Hödl)⁸⁷, kuśnierz

W TSK od 11 czerwca 1855, radca 1861

Walery Rzewuski⁸⁸, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

36.

Adolf Winkler⁸⁹, kupiec

W TSK od 8 maja 1862, radca 1861

odbitka niesygnowana⁹⁰

nieznane

1865

37.

Jan Kanty Knowiakowski⁹¹, właściciel cukierni

W TSK od 28 września 1862

Ignacy Krieger⁹², Kraków, ul. św. Jana 1

1871

38.

Jan Gwiazdomorski⁹³, kupiec,

W TSK od 29 czerwca 1864, murgrabia 1865–1868,
zastępca radcy 1875

Walery Rzewuski⁹⁴, Kraków, ul. Podwale 27b
1868–1870

39.

Tadeusz Tarasiewicz⁹⁵, kupiec

W TSK od 6 czerwca 1858, radca 1861

Walery Rzewuski⁹⁶, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

40.

Michał Borowski⁹⁷, „urzędnik prywatny”

W TSK od 6 maja 1866 do 1877, kiedy wyjechał z Krakowa

Ignacy Krieger⁹⁸, Kraków, ul. św. Jana 1
1866

41.

Józef Kuhn (zm. 1870)⁹⁹, majster ciesielski

W TSK od 2 czerwca 1861 do 1867

Ignacy Maliszewski¹⁰⁰, Kraków, Nowy Świat, nr 166
1860–1865

42.

Marceli Grek¹⁰¹

W TSK od 28 września 1865 do 3 stycznia 1873, rezygnacja

Kundegraber & Lichtenstern¹⁰², Austria, Wiedeń, Margarethstrasse 7

1864–1874

⁸² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁸³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 59.

⁸⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁸⁵ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 51.

⁸⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 325, datacja na podstawie informacji o adresie zakładu umieszczonej na rewersie. Na awersie także pieczętka zakładu Napoleona Grossa.

⁸⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 59.

⁸⁸ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 205, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁸⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 68.

⁹⁰ Brak winiety umieszczonej na rewersie.

⁹¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 69.

⁹² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 325.

⁹³ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 74.

⁹⁴ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*,

s. 208–210, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁹⁵ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 59.

⁹⁶ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 204–205, 238, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

⁹⁷ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 77.

⁹⁸ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 107, 325.

⁹⁹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 65.

¹⁰⁰ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiety...*, s. 144, 325.

¹⁰¹ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 76.

¹⁰² Na podstawie adresu atelier: *Wilhelm #Kundegraber & Edmund #Lichtenstern, #Wien, Frantisek Franz #Simandl, #Kontrabassist, Musikpädagog, #Vidni, 6. Februar 1871* [online]. Veröfentlicht am November 3, 2015 [dostęp 2 grudnia 2019]. Dostępny w internecie: <https://sparismus.wordpress.com/2015/11/03/wilhelm-kundegraber-edmund-lichtenstern-wien-frantisek-franz-simandl-kontrabassist-musikpaedagoge-vidni-6-februar-1871/>.

43.

dr Józef Schönborn, adwokat
Do TSK wstąpił krótko przed 1877¹⁰³
odbitka niesygnowana
lata sześćdziesiąte lub siedemdziesiąte XIX w.

44.

Antoni Chmurski (zm. 1876)¹⁰⁴, stolarz, właściciel domu przy ul. św. Józefa (obecnie ul. Poselska), radca

miejski, członek komisji zdrowia w czasie zarazy w 1866, członek Towarzystwa Dobroczynności i Arcybractwa Miłosierdzia, biegły sądowy w zakresie stolarki

W TSK od 28 września 1862, król kurkowy 1867, 1873, marszałek 1865, 1866, radca 1866, 1868–1874, gospodarz strzelnicy 1875

odbitka niesygnowana
lata sześćdziesiąte lub siedemdziesiąte XIX w.

45.

Henryk Czerny¹⁰⁵, właściciel składu węgla
W TSK od 29 czerwca 1864, sekretarz 1857¹⁰⁶
Ignacy Krieger¹⁰⁷, Kraków, ul. św. Jana 1
1866

46.

Marcin Strzelbicki (zm. 1871)¹⁰⁸, doktor praw, notariusz, radca miejski, członek Wydziału Administracji i Skarbu Rady Miejskiej, członek Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, członek Towarzystwa Dobroczynności, sekretarz Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego, kolekcjoner numizmatów

W TSK od 22 czerwca 1836, król kurkowy 1858, kontroler kasy 1842–1847, 1851–1859, radca 1841, 1844, 1853, 1860–1863

Walery Rzewuski¹⁰⁹, Kraków, ul. Podwale 27b
1868–1870

47.

Florian Leiter¹¹⁰, właściciel składu drewna
W TSK od 28 września 1862, marszałek 1864, burgrabia 1866–1868

Walery Rzewuski¹¹¹, Kraków, ul. Podwale 27b
1868–1870

48.

Antoni Łuszczkiewicz (zm. 1886)¹¹², właściciel ziemski, inżynier architekt

W TSK od 1668¹¹³, wiceprezes 1886¹¹⁴
Ignacy Krieger¹¹⁵, Kraków, ul. św. Jana 1
1870

101

¹⁰³ ANK, TSK, sygn. TSK 21, s. 7 (Lista członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego).

¹⁰⁴ Ibidem, sygn. TSK 20, s. 70; karta inw. MHK-28/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

¹⁰⁵ Ibidem, sygn. TSK 20, s. 74.

¹⁰⁶ Ibidem, sygn. TSK 41, s. 29.

¹⁰⁷ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 107, 325.

¹⁰⁸ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 42; karta inw. MHK-19/BrK (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek).

¹⁰⁹ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 209, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹¹⁰ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 69.

¹¹¹ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 209, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹¹² *Encyklopedia Krakowa*. Red. prow. Antoni Henryk Stachowski. Warszawa–Kraków 2000, s. 573.

¹¹³ ANK, TSK, sygn. TSK 24, s. 10 (Księga składek Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego 1868–1877) – pierwsza składka.

¹¹⁴ Nr inw. MHK-94/BrK – tarcza pamiątkowa ze zrekonstruowanym kurem – dar Antoniego Łuszczkiewicza dla TSK (inskrpcja na tarczy).

¹¹⁵ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 107, 325.

49.
nierozpoznany
Awit Szubert¹¹⁶, Kraków, ul. Krupnicza 17
1873–1875

50.
nierozpoznany
Walery Rzewuski¹¹⁷, Kraków, ul. Kopernika 29
1862–1867

51.
Henryk Schwarz¹¹⁸, kupiec
W TSK od 22 września 1861 r.
Awit Szubert¹¹⁹, Kraków, ul. Krupnicza 17
1867–1873

52.

Stanisław Lesiński¹²⁰, pułkownik w powstaniu styczniowym, dowódca żuawów w korpusie mazowieckim
W TSK od 1869¹²¹, marszałek 1873–1874
Walery Rzewuski¹²², Kraków, ul. Podwale 27b
negatyw 1863, odbitka 1868–1870

53.
Roman Matuja¹²³
W TSK od 1871¹²⁴
Walery Rzewuski¹²⁵, Kraków, ul. Podwale 27b
1868–1870

54.
Nierozpoznany¹²⁶
Walery Rzewuski¹²⁷, Kraków, ul. Podwale 27b
1870–1875

55.
Franciszek Łubiński¹²⁸, ziemianin
W TSK od 4 czerwca 1863, marszałek 1863
Walery Rzewuski¹²⁹, Kraków, ul. Podwale 27b
1868–1870

56.
Károly Kimnach¹³⁰, Węgier, urzędnik podatkowy w Budzie, członek Towarzystwa Strzeleckiego w Budzie
Gość TSK, członek honorowy (?)

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 289, 327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 238, 326–327, datacja na podstawie tłoczony pieczętki na awersie.

¹¹⁸ ANK, TSK, sygn. TSK 20, s. 67.

¹¹⁹ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 286, 327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹²⁰ Karta inw. MHK-139/BrK – talar kurlandzki – dar abdykacyjny króla kurkowego Antoniego Chmurskiego (1823–1876) (oprac. Grażyna Lichończak-Nurek); *Księga pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziestą rocznicę powstania r. 1863/186*. Oprac. Józef Białynia Chołodecki. Lwów 1904, s. 281.

¹²¹ W tym roku po raz pierwszy w księdze składek. ANK, TSK, sygn. TSK 24, s. 24.

¹²² Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 209, 326–327. Datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹²³ Identyfikacja na podstawie odręcznego podpisu na rewersie.

¹²⁴ W tym roku po raz pierwszy w księdze składek. ANK, TSK, sygn. TSK 24, s. 58.

¹²⁵ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 209, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹²⁶ Nie udało się zidentyfikować osoby na zdjęciu.

¹²⁷ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 215, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹²⁸ ANK, TSK 20, s. 71.

¹²⁹ Kudłacz Katarzyna, Miskowiec Marta: *Katalog winiet...*, s. 208–210, 326–327, datacja na podstawie formy winiety umieszczonej na rewersie.

¹³⁰ *Kimnach Károly* [online]. Arcanum [dostęp 21 października 2019]. Dostępny w internecie: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/k-8D2C5/kimnach-karoly-8F782/>.

György Klösz¹³¹, Węgry, Peszt, do 1877 przy Hatvani utca, następnie przy Kossuth Lajos utca
lata siedemdziesiąte XIX w.

57.

Ferenc Érczhengyi, członek Towarzystwa Strzeleckiego w Budzie (?)

Gość TSK, członek honorowy?

György Klösz, Węgry, Peszt, do 1877 przy Hatvani utca, następnie przy Kossuth Lajos utca
lata siedemdziesiąte XIX w.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie

Towarzystwo Strzeleckie w Krakowie, sygn. TSK 11, TSK 20–21, TSK 24, TSK 30, TSK 32, TSK 41, TSK 57, TSK 87–88, TSK 101–102

Źródła niedrukowane

Muzeum Krakowa, oddział Celestat

Karty inwentarzowe (MHK-10, -14, -18, -19, -20–25, 27–28, -30–32, -84, -94, -97, -126, -139/BrK), oprac. Grażyna Lichończak-Nurek

Źródła drukowane

Księga pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziestą rocznicę powstania r. 1863/1864.
Oprac. Józef Białynia Chołodecki. Lwów 1904
Statut Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego. Kraków 1833

Opracowania

Dubiecki Marian: *Towarzystwo Strzeleckie Krakowskie. Monografia historyczna.* Kraków 1902
Encyklopedia Krakowa. Red. prow. Antoni Henryk Stachowski. Warszawa–Kraków 2000
Encyclopedia of nineteenth-century photography. Ed. John Hannavy. Vol. 1. New York 2007

History of Art: History of Photography: André-Adolphe-Eugène Disderi (1819–1889). The Richie children, 1862 [online]. [dostęp 2 września 2019]. Dostępny w internecie: <https://pl.pinterest.com/pin/347903139960941684/>

Kimnach Károly [online]. Arcanum [dostęp 21 października 2019]. Dostępny w internecie: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/k-8D2C5/kimnach-karoly-8F782/>

Klöss, Georg [online]. Hessian Biography [dostęp 12 maja 2019]. Dostępny w internecie: <https://www.lagis-hessen.de/en/subjects/rsrec/sn/bio/register/person/entry/%25E2%2580%259Ekloesz%2Bgyoergy%25E2%2580%259C>

Koziński Jerzy: *Fotografia krakowska w latach 1840–1914.* Kraków Dawniej i Dziś, t. 20. Kraków 1978

Kudłacz Katarzyna, Miskowicz Marta: *Katalog winiety krakowskich zakładów fotograficznych w zbiorach Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie.* Kraków 2018

Lichończak-Nurek Grażyna: *Krakowskie Bractwo Kurkowe dla niepodległości.* Kraków 2008

Mossakowska Wanda: *Walery Rzewuski (1837–1888) fotograf. Studium warsztatu i twórczości.* Wrocław 1981

Ostafin Barbara: *Häusslerowie. Dzieje rodziny krakowskich lutników.* „Krzysztoforzy. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2005, z. 23, s. 79–86

Polski słownik biograficzny: Goebel Jerzy Wincenty. Hasło oprac. Stanisław Pańków. T. 8. Wrocław 1960, s. 196

Wilhelm #Kundegraber & Edmund #Lichtenstern, #Wien, Frantisek Franz #Simandl, #Kontrabassist, Musikpädagog, #Vidni, 6. Februar 1871 [online]. Veröffentlicht am November 3, 2015 [dostęp 2 grudnia 2019]. Dostępny w internecie: <https://sparismus.wordpress.com/2015/11/03/wilhelm-kundegraber-edmund-lichtenstern-wien-frantisek-franz-simandl-kontrabassist-musikpaedagoge-vidni-6-februar-1871/>

Wroński Tadeusz: *Krakowskie Towarzystwo Strzeleckie Bractwo Kurkowe.* Kraków 1984

Żakowicz Aleksander: *Fotografia galicyjska do roku 1918. Fotografowie Galicji, Tatr oraz Księstwa Cieszyńskiego. Zestawienie nazw zakładów i nazwisk fotografów do roku 1918.* Częstochowa 2008

Prasa

„Czas” 1865, nr 100, z 2 maja; 1886, nr 57, z 11 marca; nr 59, z 13 marca

¹³¹ Na podstawie winiety umieszczonej na rewersie.